

Marc Dierikx, *Luchtspiegelingen. Cultuurgeschiedenis van de luchtvaart* (Amsterdam: Boom, 2008) 283 p. ISBN 978-90-8506-547-0.

In *Luchtspiegelingen* – de Nederlandse versie van het eveneens in 2008 bij het Amerikaanse Praeger Publications verschenen *Clipping the Clouds* – neemt auteur Marc Dierikx zich voor om een algemene geschiedenis van de luchtvaart op papier te zetten. Een ambitieuze onderneming, te meer omdat het niet de bedoeling was om het zoveelste technische overzicht van de historische typen vliegtuigen te maken, maar een waarachtige maatschappelijke geschiedenis van het transport door de lucht, in al zijn sociale, economische, politieke en culturele aspecten, en dat wereldwijd. Omwille van deze nooit eerder geziene reikwijdte van een luchtvaarthistorisch werk noemt de auteur zijn boek ‘in zekere zin een experiment’ (p. 10). De opzet sluit in elk geval goed aan bij de recente opkomst van het onderzoeksgebied van de *mobility history*.

Het overzicht valt uiteen in vier chronologische gedeelten, die telkens in het teken worden geplaatst van een specifiek thema: het heldentijdperk van 1919-1945, de ontwikkeling van de vliegtuigtechnologie in 1945-1961, de massalisering van het vliegtuiggebruik in 1961-1977 en de globalisering van het transport per vliegtuig vanaf 1977. In het eerste deel beschrijft de auteur de eerste pogingen van waaghalzen in het begin van de twintigste eeuw om te vliegen in tuigen *larger than air* (in tegenstelling tot de al langer bestaande luchtballonnen), en de vliegmeetings die massaal bezocht werden door een op sensatie belust publiek. De eerste grote doorbraak kwam er in de Eerste Wereldoorlog, toen de luchtmacht bewees dat voortaan letterlijk elk doelwit bestookt kon worden vanuit de lucht en over alle grenzen en fronten heen. Daarmee was de aandacht van de staat gewekt en in de jaren 1920 ontstond een wedloop tussen de nationale staten om het prestige van een eigen nationale luchtvaartmaatschappij, een *flag carrier*. Zeker de koloniale machten liepen daarin voorop, veel meer nog dan het stoomschip lieten verbindingen door de lucht het moederland toe om controle uit te oefenen. Dierikx geeft een overzicht van de pogingen in de verschillende landen om luchtvaartmaatschappijen van de grond te krijgen, in deze periode enkel haalbaar met forse staatssteun. Maar de auteur gaat verder en ontleedt ook de ervaring van luchtvaart in deze vroege periode vanuit het perspectief van de reiziger. We krijgen kleurrijke beschrijvingen geserveerd van de inrichting van de eerste vliegtuigcabines (rieten stoelen, ijskoud en oorverdovend motorgeronk) en een bij wijlen hilarisch reisverslag van een Nederlandse ambtenaar die per vliegtuig naar Batavia reist.

Deze veelzijdige aanpak wordt in de volgende delen voortgezet. Voor de periode 1945-1961 zijn de voornaamste onderwerpen de wedren naar steeds grotere en snellere vliegtuigen tot de komst van de straalmotor, de eerste internationale luchtvaartverdragen en de moeizame strijd voor landingsrechten en de zoektocht naar betaalbare tickets door onder meer de introductie van de *economy class* in 1958. Uit de veelheid aan behandelde onderwerpen noemen we nog de mislukking van de supersonische luchtvaart (Concorde), het ontstaan van de politieke vliegtuigkaping in 1967, de deregulering van de luchtvaart ingezet in de v.s. in 1978 en de terreuraanslagen van 9/11.

Als minpunt kunnen we de nietszeggende titel aanhalen. De term ‘cultuurgeschiedenis’ in de ondertitel (volgens de auteur bij Peter Burke gehaald) heeft bovendien wel een erg sterk Huizinga-gehalte; ‘algemene geschiedenis’ was duidelijker geweest. We hadden graag ook wat minder feitjes en meninkjes gehad en wat meer uitgediepte analyses. Anderzijds, de doelstelling van het werk is nu eenmaal om een veelzijdig

overzicht te brengen, en dat lukt aardig, de lezer krijgt de indruk een erg volledig overzicht van de voornaamste aspecten en gebeurtenissen voorgeschoteld te krijgen. Dierix, zelf een expert in Nederlandse luchtvaartgeschiedenis, laat zich niet betrappen op chauvinistische reflexen, de focus blijft het hele werk door resoluut internationaal. De vier perioden krijgen raak typerende titels mee, en worden telkens voorafgegaan door een filmreferentie die het periodethema moet illustreren. Dat is aardig en aantrekkelijk voor de lezer, maar inhoudelijk niet meer dan een gimmick, bovendien eerder contraproductief omdat hierdoor veel te diverse onderwerpen onder nietszeggende titels moeten worden bijeengeveegd. Maar het moet ook gezegd dat indeling en opeenvolging van onderwerpen strak worden gehouden, zodat de tekst erg informatief is. *Luchtspiegelingen* is geschreven in een vlotte stijl, helemaal geen technisch jargon en goed leesbaar. Toch een kleine vingerwijzing naar uitgever Boom die het inzake eindredactie wat laat afweten, de tekst heeft nog vele tikfouten en kromme zinnen. Er zijn twee katernen ingevoegd met zwart-witfoto's, maar erg enthousiast werden we daar niet van, de meeste beelden zijn nietszeggend en niet bepaald mooi. Algemeen werd de zeer ambitieuze doelstelling van een wereldwijde maatschappelijke geschiedenis van de luchtvaart te schrijven met verve gehaald. Natuurlijk drijft zo een synthese mee op de toestand van het wetenschappelijk onderzoek, en de gaten daarin – Afrika, Indië, China etc. – tonen zich ook in de synthese; een feit waarvan de auteur zich in de inleiding bewust toont. Daarnaast moeten voor een synthese een groot aantal keuzes gemaakt worden inzake feitenselectie en perspectieven, vele van de door de auteur gepresenteerde inzichten zullen wellicht in later wetenschappelijk onderzoek nog ter discussie gesteld worden.

Maar dergelijke bedenkingen zijn futiel en doen niets af van de waarde van dit werk. Marc Dierix doet de lezer en de wereld een geschenk met dit zeer leesbare en leerzame overzicht van een van de boeiendste vormen van menselijke mobiliteit, de (droom)wereld van de luchtvaart.

Donald Weber

Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis, Gent

Nelleke Bakker, Rudolf Dekker en Angélique Janssens (eds.), *Tot burgerschap en deugd. Volksopvoeding in de negentiende eeuw* (Hilversum: Verloren, 2006) 167 p. ISBN 90-6550-897-X.

Onderwijs was en is een voortdurende bron van zorg en aandacht. Wat wil men bereiken met het lagere onderwijs? Het opvoeden tot verantwoordelijke burgers, de verheffing van kinderen uit de onderklasse, het bijbrengen van christelijke normen en waarden of alleen maar het laten ontplooiën van een kostbare en tedere kinderziel? Deze vier totaal verschillende uitgangspunten waarover beleidsmakers, politici en pedagogen met elkaar aan het steggelen zijn, hielden ook in de achttiende en negentiende eeuw de gemoederen bezig. Sterker nog, juist in deze periode werden de fundamenten gelegd voor een discussie rond bovenstaande idealen.

Tegen deze achtergrond is het niet verwonderlijk dat 'volksopvoeding in de negentiende eeuw' een eindexamenonderwerp was, in 1979 en 2006. Om te bewijzen dat rond dit thema sinds 1979 nog nieuw onderzoek is verricht, stelde de redactie deze bundel samen om geschiedenisleraren hierover achtergrondinformatie te geven.